

MULOQOT VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Boltayeva Nodira O'tkir qizi

TIQXMMI MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti

O'zbek tili va adabiyoti, xorijiy tillar kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada muloqot va uning o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan. "Muloqot" tushunchasining o'zbek tilining izohli lug'atidagi ta'rifi keltirilgan. Tilshunos olimlarning muloqot haqidagi qarashlari xususida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *muloqot, nutq, nutqiy faoliyat, til, ong, fikr, axborot almashinuvi, kommunikatsiya.*

Ma'lumki, muloqot insonlarning jamiyat bilan bog'liq holda kechadigan, yuksak ongli mavjudot sifatidagi kundalik ehtiyoji natijasida yuzaga keladi. Aksariyat insonlar muloqot deganda faqat ikki va undan ortiq kishilar o'rtasidagi xabarlar almashinuvini tushunadi. Lekin "muloqot" tushunchasining biz bilmagan turlicha ta'riflari mavjud. Avvalo, o'zbek tilining izohli lug'atiga murojaat qilamiz, unda quyidagicha ta'rif berilgan:

Muloqot (arabcha – uchrashish, ko'rishish; qabul qilish) – uchrashuv; musohaba. *"So'zga chiqqanlar bunday ijodiy muloqotlarni tez-tez o'tkazib turish zarurligini gapirdilar"* [Gazetadan]. **Muloqot qilmoq** – uchrashmoq. *"Xurosoning barcha ulug' zotlari bilan muloqot qilmoqqa... fursat kelgan"* [Oybek. Navoiy].³ Demak, muloqot oddiygina axborot almashinuvi emas, balki keng ma'noda "uchrashuv" ma'nosiga ham teng ekan.

Jahon tilshunosligiga nazar tashlasak, tilshunos olim **G.V.Kolshanskiy** lisoniy faoliyat asosida muloqot maqsadi turishini va til tizimi birliklarining asosiy vazifasi kommunikativ faoliyatni ta'minlash ekanligini ta'kidlagan. Uning ta'biricha, kommunikatsiya har doim fikr va axborot almashinish maqsadini ko'zlaydi yoki,

³ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 2-жилд. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006. 636-бет.

boshqacha aytganda, u insonning mehnat va ijtimoiy faoliyat jarayonida yuzaga keladigan amaliy va nazariy ehtiyojlarini qondiruvchi muloqotdir.⁴ Kommunikatsiya kommunikativ faoliyatning asosini tashkil etadi hamda u o‘zaro fikr almashishga undovchi, ikki tomonlama axborot almashinuvi jarayoni hisoblanadi. Muloqot kommunikatsiyaga nisbatan keng ma’noda qo‘llaniladi.

A.N.Leontevning fikriga ko‘ra, har bir nutq akti “o‘ziga xos nutqning shakli va turi, aniq sharoitlar va muloqot maqsadlariga ko‘ra, turli nutq vositalarini qo‘llashni talab etuvchi psixologik muammoning yechimini topishdan iborat”.⁵

Ko‘plab tadqiqotchilar muloqotning turli funksiyalarini ajratib ko‘rsatganlar. Xususan, rus psixolingvistlaridan **G.M.Andreyeva** muloqotning “*kommunikativ, interaktiv va perseptiv*” vazifasini sanab o‘tgan bo‘lsa, **M.I.Enikeyev** “*axborotli-kommunikativ, boshqaruv-kommunikativ, perseptiv-samarali va affektiv-ekspressiv (emotsional o‘zini ifodalash)*” vazifalarini ko‘rsatadi. **A.A.Brudniy** esa “*instrumental, sindikatli, translyatsiya, o‘zini ifodalash*” vazifalarini ajratadi. *Instrumental* vazifa muloqotning harakatni bajarish uchun muhim axborotni yetkazishdan iborat bo‘lgan asosiy ishchi vazifasi hisoblanadi. Bu vazifaga yaqin bo‘lgan, lekin unga o‘xshash bo‘lmagan vazifa – *sindikativ* (birlashtirish) vazifa. Ko‘pchilik muloqot aktlarining bevosita maqsadlari katta va kichik guruhlardagi odamlar o‘rtasidagi umumiylikni aniqlash va mustahkamlashdan iborat. Sindikativ vazifa bilan o‘zini ifodalash vazifasi bir-biriga yaqindir. *O‘zini ifodalash* o‘z mohiyatiga ko‘ra, hamfikrlikka, aloqaga qaratilgan. Alohida o‘rinni ijodiy faoliyatdagi o‘zini ifodalash egallaydi, u faoliyat mahsuli sifatida ijtimoiy ahamiyatga ega, chunki u odamlar o‘rtasidagi muloqot predmetiga aylanadi. Va nihoyat, muloqotning *translyatsion* – faoliyatning aniq usullari, baholash mezonlari va dasturlarni yetkazish

⁴ Qurbonova M., Yo‘ldoshev M. Matn tilshunosligi. Toshkent: “Universitet”, 2014. 15-bet.

⁵ Jovliyeva N.B. Muloqotchanlik va notiqlikni rivojlantirishda psixologik qarashlar // Sharq falsafasi. 2022-yil, oktabr. 100-bet.

vazifasi muhim ahamiyatga ega. Bu vazifa ta'lim olish asosida yotadi: muloqot orqali shaxsning ta'lim olishi amalga oshadi.⁶

Muloqot, odatda, beshta: **shaxslararo**, **kognitiv**, **kommunikativ-axborotli**, **emotiv** va **konativ** tomonlarning birligidan iborat bo'ladi.

Muloqotning *shaxslararo* tomoni insonning bevosita atrof-muhiti: boshqa odamlar va o'z hayotida bog'liq bo'ladigan umumiyliklar bilan o'zaro ta'sirini aks ettiradi.

Muloqotning *kognitiv* tomoni suhbatdoshning kim, qanday odam ekanligi, undan nima kutish mumkinligi haqidagi, shuningdek, sherikning shaxsi bilan bog'liq bo'lgan boshqa ko'pgina savollarga javob berish imkonini beradi.

Muloqotning *kommunikativ-axborotli* tomoni tasavvurlar, g'oyalar, qiziqishlar, hissiyotlar va mayllari turlicha bo'lgan insonlar orasidagi axborot almashinuidan iborat.

Muloqotning *emotiv* tomoni sheriklarning shaxsiy aloqalaridagi his-tuyg'ular, kayfiyatning vazifa bajarishi bilan bog'liq.

Muloqotning *konativ* (xulq-atvor tomondan) tomoni sheriklar qarashlaridagi ichki va tashqi qarama-qarshiliklarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Muloqot quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

a) muloqotga bo'lga ehtiyoj (axborotni yetkazish yoki undan xabardor bo'lish, suhbatdoshga ta'sir ko'rsatish zarur, va h.k.) Bu bosqich boshqa odamlar bilan aloqaga kirishishga undaydi;

b) muloqot maqsadlari, muloqot vaziyatini to'g'ri belgilash;

d) suhbatdosh shaxsini belgilash;

e) o'z muloqoti mazmunini rejalashtirish, kishi aynan nima haqida so'z yuritishini tasavvur qiladi (odatda, anglanmagan holda);

⁶ Abduraximova M.R., Muminov S.M. Tilshunoslikda verbal va noverbal muloqot. Research and education. Multidisciplinary scientific journal. Volume 1. Issue 2. May, 2022. –P.429-432. https://t.me/ResearchEdu_Journal

f) inson ongsiz ravishda (ba'zan ongli) foydalanishi mumkin bo'lgan aniq vositalar, nutqiy iboralarni tanlaydi, qanday gapirib, o'zini qanday tutishini o'ylab qo'yadi;

g) suhbatdoshning javob reaksiyasini idrok qilish va baholash, qayta aloqa o'rnatish asosida muloqot samaradorligini nazorat qilish;

h) muloqot yo'nalishi, uslubi, metodlariga tuzatishlar kiritish.

Agar muloqot bosqichlarining birortasi buzilgudek bo'lsa, so'zlovchi muloqotdan kutgan natijalariga erisha olmaydi.

Muloqot – jamiyat a'zolari orasida hamfikrlilik faoliyati ehtiyoji natijasida yuzaga keladigan axborot almashinuvi, shu bilan birga, o'zaro muomalaning yagona foydali yo'lini izlab topish, boshqalar fikrini idrok qilish va tushunishdan iborat bo'lgan aloqalarni o'rnatish va rivojlantirishning murakkab hamda keng qamrovli jarayoni hisoblanadi. Bizningcha, bu “muloqot” tushunchasining nisbatan to'liqroq ta'rifi hisoblanadi.

O'zbek millatiga xos muloqot jarayonini kuzatar ekanmiz, unda ma'lum bir qolipga solingan ketma-ketliklarni uchratamiz. Avval quyuk salomlashib, keyin o'zaro hol-ahvol so'rash, oilasi va yaqinlarining salomatligi haqida qayg'urish, kundalik hayot tarzi, turish-turmushi yuzasidan suhbat qurish, dardlashish, xayrlashayotib bir-birlariga tinchlik-omonlik tilash. Mana shu oddiy muloqotning o'zida xalqimizning cheksiz mehr-oqibati, bag'ri keng tabiati, insonparvarligi shundoqqina ko'rinib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraximova M.R., Muminov S.M. Tilshunoslikda verbal va noverbal muloqot. Research and education. Multidisciplinary scientific journal. Volume 1. Issue 2. May, 2022. –P.429-432. https://t.me/ResearchEdu_Journal

2. Jovliyeva N.B. Muloqotchanlik va notiqlikni rivojlantirishda psixologik qarashlar // Sharq falsafasi. 2022-yil, oktabr. 100-bet.

3. Qurbonova M., Yo'ldoshev M. Matn tilshunosligi. Toshkent: “Universitet”, 2014. 15-bet.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 2-жилд. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2006. 636-бет.

